

den der kritiserer, afslører og demaskerer andres kommunikation. Når det, som medieforskerne selv udvikler, pludselig kan bruges til at effektivisere både Guds og Fandens kommunikation, kommer ord som kommunikationsetik pludselig på mode.

Men som det blev påpeget for 25 år siden, så har alle forskere et politisk ansvar. Det er stort set de samme forskningsresultater, der gavner både folket og profitten.

Arbejdet med at omstille sin analytiske kunnen – til ikke blot at kunne producere en kritik af indhold, institutioner og historiske forløb, men også til med samme elegance at kunne levere en handlingsanvisning for målrettet og effektiv kommunikation – er endnu på de indledende stadier ved flere af vore universiteter. Temanummeret har derfor haft en lang fødsel. Vi har ønsket at få flere reklamefolk med, men de har alle afslået begrundet i manglende tid eller hensynet til klienterne.

Det er en tidligere universitetsforsker, nu forskningschef Henrik Dahl fra AIM Nielsen, der indleder nummeret med at præsentere nogle af de sociologiske traditioner og tankegange, der har haft indflydelse på den moderne målgruppeanalyse. Især den del der omfatter kulturelle og personlige værdier, således som den er fremlagt af bl.a. den franske sociolog Pierre Bourdieu. Han repræsenterer en fransk-italiensk sociologisk tradition, der, bortset fra ham selv, stort set er ukendt i Danmark. Det er imidlertid denne tradition mere end f.eks. Bourdieus eget arbejde, der bl.a. er det teoretiske grundlag for den værdi-/holdningsbeskrivelses-

model, som har været kendt i Danmark i nogle år under to varemærker, henholdsvis RISC og Scan-Trend, der sælges i Danmark af analyseinstitutterne AIM Nielsen og Bjarne Ruby.

Jørgen Poulsen fra kommunikationsuddannelsen på Roskilde Universitetscenter fremlægger nogle erfaringer om kampagneanalyse og -evaluering fra sin undervisning ved uddannelsens kampagnetema. Mette Davidsen-Nielsen, der er medieforsker ved TV 1 (Danmarks Radio), fortæller om de grupperinterviews, der bruges til prætest af nye programkoncepter. Der sker en afprøvning før programmet er færdigt i forhold til den eller de målgrupper, som man forsøger at målrette programtypen mod. Uwe Geist fra PR-uddannelsen, Roskilde Universitetscenter, diskuterer bl.a. med udgangspunkt i MedieKulturs temanummer om PR (nr. 20), om det er berettiget og hvilke problemer det rejser, når etik og etisk legitimation er begyndt at spille en meget central rolle i mange store virksomheders og organisationers kommunikation i offentligheden.

Uden for temaet skriver Arild Fetveit fra Oslo Universitet om de principielle erkendelsesteoretiske problemer, som receptionsforskningen rejser. Endelig har vi bedt den mest fremtrædende forsker i Sverige indenfor området børn og tv – Cecilia Von Feilizen – om at anmelde kulturministeriets rapport fra februar 95 om voldspåvirkningen fra tv, video og computerspil. Vi afslutter med en række anmeldelser af sædvanlig længde.

Nogle erfaringer med at operationalisere Bourdieu

Af Henrik Dahl

Den franske sociolog Pierre Bourdieu har været en af medieforskningens største guruer siden midten af 1980'erne. Hans centrale begreber 'habitus', 'kapital', 'smag' og 'praksis' er blevet brugt og misbrugt af forskere og studerende, der havde brug for en ramme, der kunne forklare sammenhængen mellem klasse, socialisation og menneskers mangfoldige adfærd på det mediekulturelle område. Bourdieus appel har bl.a. bestået i, at han konsekvent har bestræbt sig på ikke at falde i nogen af de traditionelle sociologiske grøfter: subjektivism/objektivism, determinisme/voluntarisme, osv. Samtidig er der inden for den kommercielle medieforskning opstået en voksende skepsis over for de klassiske demografiske faktoreres forklaringskraft i forhold til f.eks. markedsføring. I stedet har man udviklet analysemodeller, der i første omgang udelukkende kategoriserer mennesker ud fra deres livsværdier (f.eks. den såkaldte RISC-model). Sociologen Henrik Dahl har i en årrække været fascineret af de slående ligheder mellem Bourdieus teorier og RISC-analysen. I denne artikel fremlægger han for første gang sit arbejde med at sammentænke disse tilgange teoretisk og empirisk. Efter en præsentation af RISC-analysen gennemprøves den i forhold til Bourdieus nøglebegreber. Desuden sætter artiklen med rammende karakteristikker nutidigt dansk kød og blod på den Bourdieuske kulturanalyse, hvis anvendelse i en dansk sammenhæng hidtil har været begrænset af dens oprindelse i 1960'ernes Frankrig.

Det sociologiske udgangspunkt

Ethvert menneske vil på et tidspunkt i sit liv have oplevet, at det gode, man vil, det gør man ikke – og det onde, man ikke vil, det gør man dog alligevel. For at tage et eksempel, som mange læsere af *Mediekultur* kan relatere til, så vil man måske gerne være miljørigtig og spare på energien. Men man vil også gerne bo et rart sted og ikke på forkanten af Amager. Så derfor kører man hver dag i bil eller tog fra sin rare bopæl til det ikke særlig rare *Københavns Universitet Amager* og bruger derved en masse fossilt brændstof. Eller man kan have besluttet, at man vil være egalitær og give alle slags studerende en chance. Men se om man ikke kommer til et punkt, hvor man bliver nødt til at stange et femtal ud, og derved knuser et eller andet menneske, som måske – af hensyn til sin karriere eller sin selvfølelse – behøvede et nital.

Hvad man i eksemplet erfarer i sit eget liv, kan også transponeres til sociologien, hvor det udgør et hovedproblem. Der er en modsætning mellem på den ene side det, man tænker og føler som aktør i et givet system, og på den anden side det, man rent faktisk gør. Og måske ikke bare gør en enkelt gang, men gør igen og igen. Fordi man uanset indholdet af sin bevidsthed har en bestemt plads og en bestemt rolle i det sociale system.

I den europæiske tradition er dette et problem, der optager både Durkheim og Weber meget stærkt (se Parsons 1968), og i den amerikanske tradition står problemet også i centrum næsten lige fra starten, hos forfattere som C.H. Cooley og W.I. Thomas – hvis berømte teorem om de reelle konsekvenser af subjektive opfattelser er kendt stof den dag i dag.

Med først strukturfunktionalismen og siden

marxismen bliver der efter anden verdenskrig tonet meget ned for aktør-synsvinklen i sociologien, men den forsvinder aldrig. I den sociale interaktionisme (se fx. Blumer 1956) og den fænomenologisk orienterede sociologi (Berger & Luckman 1987) lever temaet videre i hele efterkrigstiden. Og med fx. Habermas' interesse for begrebet livsverden (Habermas 1984/89) oplever interessen for aktørens synsvinkel en stor renæssance i sociologien i slutningen af 80'erne og i 90'erne.

Vi står altså i en situation, hvor spørgsmålet om forholdet mellem deltagerens fortolkning af en given situation og den videnskabeligt orienterede iagttagers beskrivelse er lige så brændende for sociologien, som det var for hundrede år siden. Men både vores målemetoder og vores teoridannelse er blevet langt bedre. Lad os derfor se på navnlig én sociolog, hvis arbejde fokuserer på denne problemstilling, nemlig Pierre Bourdieu.

Pierre Bourdieus projekt

Pierre Bourdieu er en af de sociologer, der mest konsekvent har videreført den store, klassiske tradition. Blandt dem, der bør nævnes i samme åndedrag, er Anthony Giddens og Jürgen Habermas. Det falder udenfor sigtet med denne artikel at redegøre for forholdet mellem de tre, men det skal dog nævnes, at Bourdieu er den af de tre, der mest konsekvent har arbejdet med empiriske data. Her overfor må Habermas først og fremmest beskrives som socialfilosof (og ikke en egentlig sociolog), mens Giddens indtager en mellemposition. Da formålet med artiklen netop er at redegøre for et empirisk projekt, er det derfor mest naturligt at forholde sig til Bourdieu.

Sagt meget firkantet, så er Bourdieu stærkt optaget ikke blot af forholdet mellem aktørens bevidsthed og strukturens fordringer og muligheder, men også af, hvordan man som aktør funderer over strukturen. Altså kort sagt: hvordan fortolker man sin placering i det sociale rum, sin historie og sine fremtidige muligheder? Hvordan går det til, at den del af den sociale skæbne, som man har bag sig, optræder i bevidstheden som levet liv – og den del, man har foran sig som projekter og forhåbninger?

Et hovedprojekt hos Bourdieu er – formuleret mere stringent – at forholde sig til både den subjektivistiske og den objektivistiske strømning i sociologien samtidig med, at han ønsker at overvinde den efter hans opfattelse falske modsætning mel-

lem de to strømninger (Bourdieu 1990:25f). Dermed ønsker Bourdieu også i lighed med de fleste andre moderne sociologer at finde en farbar kurs mellem voluntarismen, der ikke kan forklare den empirisk konstaterbare handlingskoordinering mellem individer, og determinismen, der ikke kan forklare et ligeledes konstaterbart spillerum for menneskers målrettede handlen – også på tværs af de handlinger, man skulle forvente af dem ud fra deres objektive livsomstændigheder.

En lignende bestræbelse kender man som nævnt fra Giddens, og man kender den fra Habermas og hans vedholdende kritik af bevidsthedsfilosofien. Hvor Habermas søger at overvinde problemet om objektivisme og subjektivisme gennem begrebsparret system/livsverden (se boksen herom i Uwe Geists artikel i dette nummer) og en videreudvikling og syntese af de bagvedliggende teorier (den sene Parsons på den ene side, og fænomenologien og universalpragmatikken på den anden), så arbejder Bourdieu med et materialistisk udgangspunkt, som han integrerer med en meget avanceret version af den klassiske sociologiske forestilling om kollektiv bevidsthed (eller samvittighed – *conscience collective* kan betyde begge dele). Bourdieu kalder denne form for kollektiv bevidsthed/samvittighed for *habitus*. Samtidig er det karakteristisk for Bourdieu, at han arbejder med en strukturalistisk tankemåde, hvor han altid betoner relationen mellem elementerne i en situation som det afgørende, snarere end en 'absolut betydning' funderet i det enkelte element, som han afviser skulle eksistere. Hvor Habermas aflaster bevidstheden (men redder en voluntaristisk komponent i sin socialfilosofi) ved at indføre de upersonlige styringsmedier penge og magt, så aflaster Bourdieu (og Giddens) bevidstheden og redder voluntarismen ved at indføre forskellige versioner af en internaliseret under- eller ubevidsthed. Samtidig redder både Bourdieu og Giddens den deterministiske komponent netop ved at arbejde med en mekanisme, der er under- eller ubevidst. På den måde opnår de begge en sociologi, efter hvilken individer kan siges at forfølge bevidste mål med dertil indrettede midler, men samtidig tager man også højde for, at anskuet probabilistisk er det ofte ganske let at forudsige social handlen. Resultatet bliver, at individer på kort sigt kan siges at reproducere de sociale strukturer, men at de på langt sigt – og som regel uintenderet – forandrer dem. Lad os i det følgende se på, hvad disse bestemmelser indebærer i praksis.

Bourdieu i Danmark

Som angivet i artiklens titel er formålet her at fremlægge nogle erfaringer med at operationalisere habitus-teorien og arbejde med den i praksis. Det kan der være gode grunde til alene ud fra Bourdieus status som stor, nulevende sociolog, men for medieforskere er der den ekstra grund, at Bourdieus navn ofte høres i diskussioner om smag og massekultur (selvom vigtige bidrag af sociologisk observans ofte bygger på Giddens. Se Hjarvard 1994, BruhnJensen 1995).

Udgangspunktet for det empiriske arbejde med Bourdieu i Danmark er Aim Nielsens værdi-survey RISC (Research Institute on Social Change), hvis hovedresultat er det såkaldte værdikort. Som det vil fremgå, er der nemlig bemærkelsesværdige ligheder mellem Bourdieus samfundsbeskrivelse og de dimensioner, der ligger under RISC-kortet. I dette kort måles 52 værdier, som afbildes i et såkaldt værdikort. Værdikortet for den netop afsluttede 1994/95 undersøgelse ses i figur 1.

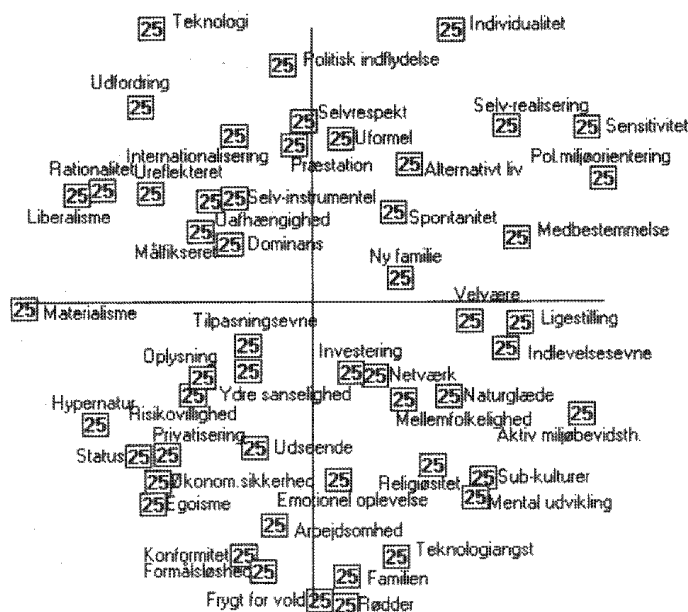
Man kan karakterisere standard RISC-modellen som helt individualistisk på det metodemæssige plan, og som objektivistisk i den forstand, at den foretager en rent ekstern beskrivelse af værdier uden skelen til, om disse værdier eksisterer eller ik-

ke eksisterer i bevidstheden hos det enkelte individ.

Værdierne dannes ved at lade besvarelserne af tre til fem underspørgsmål, der konstituerer værdien, omdanne til en individuel score. Den fjerdedel af respondenterne, der har den højeste score på værdien, får derefter tilordnet den pågældende værdi, mens de resterende tre fjerdedele ikke får den. Det betyder, at RISC-kortet er kalibreret til, at alle værdier i den færdige undersøgelse indehaves af 25 procent af totalbefolkningen. Man kunne kalibrere det til alt muligt andet, og i alle tilfælde ville det betyde, at det eneste interessante derfor er at studere *forskellen* mellem totalbefolkningen og udvalgte målgrupper.

Samtlige værdier fra samtlige respondenter indgår derefter i en multivariat analyseteknik, der hedder *korrespondanceanalyse*. Populært sagt kan denne analyseteknik håndtere samtlige besvarelser (typisk ca. 2500) i forhold til, i hvor høj grad svarmønstrene ligner hinanden, og samtidig kan den levere en *grafisk afbildning af denne sammenhæng*. Det er det sidste, der har givet analyseformen sit navn, for i den grafiske afbildning er der en direkte korrespondance mellem afstanden mellem to værdier og den hyppighed hvormed de optræder sammen i de enkelte skemabesvarelser. Jo tættere to

Fig. 1: Det danske værdikort 1995

værdier er på hinanden, jo stærkere er de med andre ord korreleret.

Egentlig er værdierne en punktsværm i et rum, men når man afbilder dem i et plan, så afbilder man dem i forhold til den vigtigste og den næstvigtigste underliggende dimension i materialet. Man finder disse dimensioner gennem en såkaldt *principal component* analyse, som beregner tilstedeværelsen af underliggende dimensioner i et talmateriale og samtidig beregner den procentdel af den samlede varians, som den enkelte dimension forklarer. I RISC-analysen forklarer den første dimension ca. 36 procent af variationen, og den anden dimension ca. 13. De to dimensioner anbringes vinkelret på hinanden, og værdierne nedfældes i planet i forhold til disse dimensioner, hvorved det færdige RISC-kort i princippet fremkommer.

Dette giver anledning til forskellige bemærkninger. For det første: den matematiske analyse siger ikke noget om, hvad akserne betyder. Det kan man kun sige gennem en teoretisk motiveret fortolkning af akserne og talmaterialet. For det andet: den primære akse er langt vigtigere for at forstå sociale forskelle end den sekundære. Og for det tredje: kun ca. halvdelen af variansen i talmaterialet er forklaret gennem de to første akser. Derfor kan korrespondanceanalysen ikke klare sig uden andre analyser og almindeligt, fagligt kendskab til det område af virkeligheden, som man har under analyse.

Hvad betyder RISC-kortet?

Hvis man er bekendt med socialpsykologi vil man vide, at forestillingen om nogle få underliggende værdier under en diffus overflade af holdninger er ganske almindelig. Den findes hos Rokeach (1973) og er også en konsekvens af den almindelige reception af Maslow (1954), som den kendes fra lærebøger i forbrugeradfærd (fx. Kotler 1984). Der er ikke noget overraskende i dette, og det fremgår også af officielle papers fra RISC (fx. Hasson & Ladet 1994).

En nøjere analyse af RISC-kortet kalder dog flere andre forfattere frem i bevidstheden; bla. Arnold Mitchell (1983); Højrup (1983) og Bourdieu (1984). Fælles for disse forfattere er nemlig, at de – formuleret lidt løst – forestiller sig, at mennesker på den ene side er underlagt bestemte livsvilkår, og at de på den anden side har forskellige livstolkninger, som virker forklarende og motiverende for dem selv. Samtidig med, at livstolkningerne måske

ikke er specielt indlysende hverken for en videnskabeligt indstillet iagttager eller for en medborger, der har en livssituation, der adskiller sig fra de mennesker, hvis livssituation hun eller han iagttager.

Mitchell blev ret hurtigt udskilt, fordi hans teoretiske position ikke er særlig eksplicit, og fordi han grundlæggende har bevaret to ting, som det udfra de generelle, sociologiske betragtninger, som jeg har gengivet ovenfor, er ønskeligt at overskride. For det første det lidt stive skel mellem på den ene side strukturen og det objektive og på den anden side aktøren og det subjektive, og for det andet (men afledt af det første) den lidt simple individualisme, som i første omgang stammer fra de utilitaristiske økonomer og i anden omgang fra strukturfunktionalismens afhængighed af psykologiske begreber som drift og behov.

Hvad angår Højrup, så stiller sagerne sig lidt anderledes. Hans teoribygning er overordentlig elegant og fængende, men metodemæssigt ligger han langt fra RISC. Desuden er det utilfredsstillende, at 15 procent af befolkningen – efter Højrup's egne opgivelser – ikke har nogen livsform, og i forhold til praktiske og ikke mindst kommercielle formål er det upraktisk at have en livsform (lønarbejderlivsformen), der omfatter ca. en trediedel af befolkningen. Endelig har SFIs resultater (Hjørt Andersen 1991) ikke givet anledning til den helt store optimisme.

Hvad angår Bourdieu, så er han mere interessant alene af den grund, at han flere steder i *Distinction* anvender korrespondanceanalyse til at håndtere sine data. Hvis man kan vise, at danske data opfører sig på samme grundlæggende måde som Bourdieus data, så vil der være grund til at tro ét af to. Enten at korrespondanceanalyse af surveydata er fuldstændig værdiløs og instrumentet altid viser det samme, eller at Bourdieu har ret, og man derfor kan begynde at forholde sig til en nutidig, dansk virkelighed ud fra Bourdieus teori, men med de forbehold og modifikationer, som transponeringen af *Distinction* i tid og rum naturligt giver anledning til.

Nøglebegreber hos Bourdieu

Hos Bourdieu er det centrale *habitus*-begreb vævet uløseligt sammen med hans begreb om *kapital*, og i den empiriske analyse kan man desuden ikke klare sig uden hans begreb om *praksis* og om *felter*. En nogenlunde samlet fremstilling af disse begreber fin-

des i Bourdieu 1984:99ff og i 1990:52ff. Opmærksomheden henledes specielt på Bourdieus berømte habitus-skema, der står i Bourdieu 1984:171, og hans ikke mindre berømte udgave af RISC-kortet (Bourdieu:128-29). Man skal specielt bemærke, at kortet er spejlvendt i forhold til et normalt RISC-kort, hvilket skyldes, at mange franske statistikere af uransagelige grunde ganger deres tal igennem med -1. Men det ændrer intet ved principperne i kortet.

Som nævnt dækker habitus over en stabil disposition, som på den ene side skaber en ordnet verden og på den anden side udfører ordnende operationer i denne verden og forlener praksis med en følelse af sammenhæng og mening. Der er tale om en mekanisme, der sidder i kroppen og det ubevidste, og først og fremmest ytrer sig som en sans for, hvad 'man' kan og ikke kan i bestemte situationer. De fleste kender det sikkert fra sig selv: når man er på social hjemmebane, så ved man udmærket, hvad man skal og ikke skal, så længe man ikke tænker alt for meget over det. Mens man på udebane kan tænke og tænke, uden man af den grund bliver klogere på, om man har taget det rigtige på; sagt det rigtige til Dronningen osv.

Habitus stammer egentlig fra objektivt specificerbare livsbetingelser, men den optræder uden bevidst forbindelse med disse betingelser, og ytrer sig ofte som en direkte seen-bort fra de objektive livsbetingelser. Et af Bourdieus eksempler (1984:197) er værdien og arten af værtindegaver, hvor navnlig blue-collar arbejdere giver gaver, der kan bruges senere og dermed – uden at det nogensinde er blevet eller bliver sagt – kompenserer for udgifterne ved gæstebudet. Men kun i vittighedens form kan man overhovedet nærme sig sammenhængen mellem gavegivning og økonomi, som når min gamle onkel efter jul hilser mig med et hjerteligt: 'nå – løb det rundt?'. Bourdieu benævner dette fænomen *meconnaissance* – den systematiske misopfattelse af grundlaget for sine egne handlinger og i sidste instans grundlaget for sin egen habitus.

Habitus i funktion er som et spil: det åbner uendelige, kreative muligheder, men sætter også klare begrænsninger. Hvert eneste nyt spil tennis er anderledes end alle andre – men der kan aldrig blive off-side.

Det afgørende for habitus er kapital. Kapital er hvad som helst, som i givne dele af samfundet (eller i hele samfundet) regnes for vigtigt og efterstræbelsesværdigt. Der findes flere kapitalformer: økonomisk, kulturel og symbolsk. Symbolsk kapi-

tal kan være et fint familienavn; prestige, der klæber til bestemte ting eller handlinger og lignende, men de kapitalformer, Bourdieu skriver mest om, er økonomisk kapital – et begreb, der forklarer sig selv – og kulturel kapital, som primært består af uddannelse, men også kan fortolkes som dækkende dannelse alene. Her er det i øvrigt Bourdieus store fortjeneste at påpege, at en generel stigning i befolkningens uddannelsesniveau ikke ændrer ved de kulturelle mekanismer, fordi den relative afstand mellem klasserne forbliver den samme (Bourdieu 1984:159). Habitus og den kapital, som den bunder sig i, kommer ikke til abstrakt udtryk nogen steder. Det kommer til udtryk i konkrete arenaer eller felter, hvori der finder magtkampe sted. Kampene handler om retten til at benævne, adle, fordømme, gøre usynlig osv., og felterne kan være så forskelligartede som 'forbrydelse og straf'; 'arbejde og ikke-arbejde' eller 'kunst og ikke-kunst', for blot at nævne nogle få.

Endelig er praksis defineret som resultatet af habitusens og kapitalens operationer indenfor et felt. Bourdieu sammenfatter på pseudo-matematisk vis sine nøglebegreber således: (Habitus x kapital) + felt = praksis (Bourdieu 1984:101).

Operationalisering

Det er klart, at man ikke uden videre kan kopiere Bourdieu med et datasæt, der er skabt til helt andre formål end hans. Man er derfor nødt til at finde nogle tilnærmede mål, som i rimeligt omfang svarer til de begreber, Bourdieu anvender.

I RISC valgte vi at se på den samfundsmæssige fordeling af højere uddannelse og husstandsindkomst som udtryk for kulturel og økonomisk kapital, og vi har desuden medtaget svarpersonens stilling som et (meget) tilnærmet mål for magt eller symbolsk kapital. Man kan ganske givet argumentere for, at vi med inddragelsen af stilling har bevæget os lidt væk fra Bourdieu, men man kan på den anden side sige, at konklusionerne er klare nok alene på kriterierne økonomisk og kulturel kapital, og at en oversigt over fordelingen af magtfulde stillinger i samfundet kun bekræfter de ting, som analysen af økonomisk og kulturel kapital viser.

På Figur 2 ses resultatet af operationaliseringen. Resultaterne er gengivet i den såkaldte *sociograf*, dvs. en segmentering af *værdikortet* i figur 1, hvor værdikortet er blevet inddelt i 16 numerisk lige store segmenter, der hver indeholder 100/16 =

Fig. 2: Sociale ressourcer 1995

	31%	18%	
	23%	19%	
	46%	51%	
26%	9%	14%	16%
22%	12%	5%	12%
33%	24%	26%	28%
18%	15%	8%	15%
16%	10%	8%	8%
11%	12%	12%	17%
13%	7%	7%	8%
12%	11%	5%	5%
6%	9%	11%	7%
	7%	3%	
	4%	7%	
	2%	4%	

1. 500.000 kr. ++ i husstandsindkomst

2. Højere funktionær/selvstændig

3. Højere uddannelse

6,25 procent af det totale antal respondenter. Segmenterne nummereres 1 – 16 i læseretningen, men man kan også orientere sig som på et kort, hvor N = op, S = ned, Ø = højre og V = venstre. Figuren rummer således 4 segmenter, der sædvanligvis omtales med farvebetegnelser, således at NVer det blå segment, NØ det grønne, SØ det rosa, og SV det violette. Sociografen bruger man normalt altid sammen med værdikortet for at danne sig en idé om spredningen rundt om det gennemsnit, der altid repræsenteres i værdikortet. Men her bruger vi den simpelthen til at holde fast i sprednings- og kompositionsmønstret i den økonomiske og kulturelle kapital.

Bourdieu's analyse viser som allerede nævnt (Bourdieu 1984:128f), at økonomisk og kulturel kapital falder langs den primære akse i forhold til den absolutte volumen, mens den falder langs den sekundære akse i forhold til den relative fordeling. Eller sagt på en anden måde: den vigtigste underliggende dimension i de manifesterede forskelle i befolkningens værdimønstre er svarpersonernes andel i de samfundsmæssige goder, penge og uddannelse. Og den næstvigtigste dimension er relationen mellem penge og uddannelse hos den enkelte person og i den enkelte husstand. Det er dette mønster, som udgør hovedparten af de objek-

tivt specificerbare livsbetingelser, der overalt hos Bourdieu (fx. Bourdieu 1977:72ff, 1984:171, 1990:54) omtales som kernen i og baggrunden for habitus.

Som man ser i figur 2, er der en voldsom ulighed i fordelingen af penge og uddannelse i Danmark. I toppen af sociografen (cellerne 1 + 2) har mellem en tredjedel og en femtedel af respondenterne en husstandsindkomst på over 500.000 kr, og omkring halvdelen har en højere uddannelse. Samtidig ses det også, at mellem en fjerdedel og en femtedel har stillinger, som indebærer umiddelbar ret til at disponere over sin egen (og i de fleste tilfælde også andres) tid og arbejdsindsats. Det modsvares af cellerne 15 + 16, hvor der kun er nogle ganske få procent, der har andel i de samme goder.

Disse oplysninger bør selvfølgelig ikke komme som en overraskelse for nogen, for de viser hen til, at Danmark er et stratificeret samfund, hvis man ikke ligefrem foretrækker den gamle betegnelse klassesamfund. Det spændende sker imidlertid først, når man foretager en analyse af den sekundære akse. Man kan i den forbindelse foretage en sammenligning af på den ene side celle 1 + 3 + 4 + 7 (det blå segment) og på den anden side 2 + 5 + 6 + 10 (det grønne segment).

Hvis et medlem af det grønne segment sammenligner sig selv med et medlem af det blå seg-

ment, vil vedkommende opleve, at sammenligningen falder meget dårligt ud for såvidt angår økonomi, men godt for såvidt angår uddannelse. Omvendt vil et medlem af det blå segment kunne se, at den økonomiske sammenligning falder ud til hans eller hendes fordel. Med andre ord er det grønne segments relativt stærkeste kort dets uddannelse. Denne strategiske ubalance gentager sig nedefter i kortet med de rosa og violette segmenter, og den har i øvrigt også kunnet konstateres i alle RISC-målinger foretaget af Aim Nielsen, samt ved RISC-målinger i de øvrige nordiske lande. Vi har ikke foretaget analyser af fx. de tidligere østbloklande eller af de asiatiske lande, men andre, beslægtede undersøgelser (Schwartz 1987, Schwartz & Bilsky 1990; Hellevik 1993) peger i samme retning som RISC og Bourdieu, omend på et socialpsykologisk grundlag.

Vi fortolker sociografen i figur 2 på den måde, at den af Bourdieu observerede spredning i økonomisk og kulturel kapital er et generelt kendetegn ved socialstater af vesteuropæisk tilsnit, og at der derfor er de samme grundbetingelser for habitusdannelse i alle vesteuropæiske socialstater, selvom de enkelte landes historie præger habitus på hver deres måde.

Værdikortets struktur

Den udfoldede beskrivelse af habitus kommer fra en sammenligning af figur 1 med figur 2, for denne sammenligning viser, på hvilken måde mennesker 'oversætter' deres grundlæggende livsvilkår til et semi-bevidst semi-system af værdi- og målforestillinger, som gennemsyrrer deres 'spillestil' indenfor alle mulige praksisfelter. Når relativt velhavende og relativt veluddannede mennesker fx. siger, at selvrealisering er vigtig for dem og penge og uddannelse ikke betyder noget, så antager vi i RISC-sammenhæng ikke, at de lyver, men at de sammenfatter deres livserfaringer, deres vurdering af deres chancer i samfundet og deres vurdering af deres relative position i det sociale system til en opfattelse af, at det er vigtigt at realisere sig selv.

I det nordøstlige hjørne af værdikortet, hvor der er tendens til, at man har en stor viden, men ikke har penge til at udfolde sig selv på arenaer, hvor der skal gøres store økonomiske udlæg, lægger man stor vægt på at realisere sig selv samt på at danne og udtrykke sin personlighed. Forestillingen om det gode liv er derfor typisk en idé om stadig forandring eller metamorfose, hvor man indopta-

ger nye impulser og derved undgår at 'gå i stå' – det værste, der kan ske for en person med denne habitus. Det er også karakteristisk for denne habitus, at man er modstander af 'udvendighed' og 'overfladiskhed', idet man ikke mener, at der knytter sig nogen væsentlige værdier til tingenes *Schein*. I stedet går man efter de indre værdier i tingenes *Wesen*, og foretrækker i det hele taget kun at gøre ting, der har værdi *an sich*.

Den absolutte hjemmebane for nordøst er kunst og kultur, hvor man i kraft af sin teoretiske viden og sin praktiske erfaring med bøger, teater, malerkunst og film har magten til at definere og kan blæse hvem som helst med en anden habitus ud af banen dels ved rå kraft og dels ved at psyke dem ud og gøre dem usikre på, om de overhovedet har begrebet noget af det hele. Det kan være den nordvestlige person, der formaster sig til at tro, at en musical er kunst, eller den sydøstlige person, der tror, at moderne kunst er kryptograferet, og at det bare gælder om at finde kodenøglen. Nordøst er også meget stærk når det gælder italesættelse af andre ting end kunst eller kultur, og mere eventyrlystne medlemmer af denne kultur kan derfor vælge at italesætte rock og tegneserier (eller for den sags skyld cykelløb og madlavning) som om det var high-brow kunst, og derved score nogle ekstra points for opfindsomhed og angrebslyst (italesættelsen af usædvanlige emner kan i det hele taget bruges som et våben i den habitus-interne kamp om positioner, fordi det er en smart måde at udmanøvrere personer i etablerede positioner på).

I det sydøstlige hjørne af værdikortet er man stærk indenfor inderlighed og åndelighed, og har i det hele taget den opfattelse, at følelserne er en central kilde til indsigt, og at engagement i sig selv er vigtigt. Man kan derfor sige, at den rendyrket sydøstlige person er et i bund og grund godt menneske, der ønsker at bedre både sig selv og verden gennem engagement i frivilligt socialt arbejde, enkelt-sagsbevægelser og alt, hvad der på amerikansk hedder *community activities*. På den anden side er flere ting klare ud fra figur 2. For det første er der et stort overskud af engagement i forhold til de reelle muligheder for at vurdere oplysninger fra fx. massemedierne. Dette betyder dels, at man dybest set er imod forandringer, fordi de virker uoverskuelige, og desuden, at man typisk vil orientere sig i det sociale rum ud fra *troværdigheden* hos forskellige afsendere og af forskellige kilder, som man generelt regner for troværdige, og ikke ud fra en rationelt gennemført procedure til at afgøre

sandheden af det, der bliver fremført fx. i medierne.

For det andet er de økonomiske muligheder ikke store, og man kan derfor undertiden finde en asketisk disposition, hvor man forener sparsommelighed med moralsk merværd. Der opstår derved forestillinger, som fx sammenkæder forurening og fråds, hvorved nettoresultatet bliver en forestilling om, at ikke bare er det for galt, at naturen bliver ødelagt – der er også noget moralsk forkert ved at bruge for meget af noget, fx. kunstgødning. På samme måde er det ikke bare irrationelt ud fra en økologisk betragtning at køre i en bil med et højt benzinforsbrug – det er også moralsk forkert at frådse med blik til bilen og benzin til at drive den frem ad landevejene.

Hjemmebane for sydøst er alle former for foreningsliv og praktisk deltagelse i sociale aktiviteter. De for enhver arbejdsplads uundværlige mennesker, der husker fødselsdage, vander blomster i ferien, laver julefrokoster og lader hatten gå rundt ved mærkedage, vil efter al sandsynlighed være placeret i det sydøstlige hjørne af værdikortet, hvis man tester dem. Man handler konkret og engageret, men i foreningslivet har man den svage side, at man kan drive alle andre til vanvid, fordi man tit elsker *forretningsordner* og *lange møder*. Ønsker om hurtige møder og smidig sagsbehandling drukner i formalisme, og det samme gør ønsker om nytænkning og tilpasning til ændringer i omverdenen. Alle disse typer af ønsker vil fremkomme fra forskellige mennesker med nordlig habitus, hvilket forklarer hvorfor fx. arbejdsgiverne og eksperterne i LO nemt kan blive enige om mange forslag, som så bliver forkastet ved en efterfølgende urafstemning (hvis det undtagelsesvis skulle slippe igennem hovedbestyrelsen).

Sydvest har meget små ressourcer, og har ikke den samme normbase som sydøst i form af engagement i generaliserede værdier og et rigt indre liv. Hvad der er årsag til dette, er endnu uudforsket, men resultatet er en meget konform habitus, hvor man modsætter sig forandringer og afviser engagement i enhver form for abstrakt fællesskab (måske med undtagelse af nationen, som man er blevet indoktrineret med i skolen og til stadighed bliver indoktrineret med gennem sine foretrukne massemedier). En hypotese kan være, at vi i dette område af kortet finder den største usamtidighed i forhold til samfundets centrale udviklingstendens og flest mennesker, hvis erhverv står til at blive udkonkurreret eller overflødig.

I stedet engagerer man sig i sig selv og sine nær-

meste, og indtager en nærmest fjendtlig holdning til mennesker, man ikke kender noget til. Jeg har den hypotese, at hvis der i Danmark findes mennesker, der virkelig tænker som Levi-Strauss' *bricoleurs* (Levi-Strauss 1969), så er det mennesker med en habitus med udspring i det sydvestlige hjørne af værdikortet. *Bricoleuren* tænker som bekendt ved at bruge kendte ting og principper til at forklare det ukendte – som når fremskridtsmanden bruger sin egen økonomi til at forstå nationaløkonomien; sit eget forhold til naboen til at forstå Danmarks forhold til andre nationer, eller sine oplevelser i antennelaug til at forstå FN.

Hjemmebane for sydvest er *wheeling and dealing*, dvs. at ordne og skaffe ting ad kanaler, der synes andre besynderlige og irregulære. Når det drejer sig om praktisk og uformel omgang med verden, er der ingen, der slår sydvest, og her er der tale om sande mestre. Desuden har man en stærk hjemmebane i alt, hvad der er praktisk: fuge et badeværelse; sætte en skillevæg op, rense en karburator og så videre. Her kan specielt nordøst kun måbende konstatere, at i dette *game* har de med deres fem tommelfingre på hver hånd intet at gøre. Mekanikeren har ikke noget offentligt talerør, der svarer til Politiken, og hvori han kan latterliggøre gymnasielæreren – men sammen med sine svende griner han lige så meget af læreren, som læreren griner af mekanikerens stavfejl og kulturelle under-skud i *sine* fora.

Endelig er nordvest kendetegnet ved store ressourcer generelt, og i særdeleshed store materielle ressourcer i forhold til uddannelsen. Habitus hos denne gruppe er præget af intelligens uden intellektualisme. Man er god til at løse problemer, og har et vidensoverskud som gør, at man godt kan overskue forandringer. På den anden side er man ikke nær så optaget af dannelse og selvrealisering som sin modpart i nordøst. I stedet har man en praktisk sans for, hvad der kan lade sig gøre, og hvordan hverdagens balancer fungerer. *There's no such thing as a free lunch* er grundlæggende lærdom i denne habitus, i modsætning til den mere idealistiske, nordøstlige habitus, der inderst inde tror, at drinks er gratis ombord på fly.

I nordvest ser man mere på kvantiteter end på kvaliteter, og har ikke det negative forhold til overflader, som man har i nordøst. Det gode liv, som man har sig selv at takke for, må man gerne leve skyldfrit, og hvis man ellers har råd, er der ikke noget galt i at købe sig et lækkert hus eller anskaffe sig en stor bil. Følelsesmæssigt er der tale om forsigtige

mennesker, som nødig giver slip på sig selv. Måske under kontrollerede former på ferier og i weekends – men seriøse eksperimenter med sit eget følelsesliv er ikke noget, man dyrker. Man er stærkere på klassiske neuroser end på narcissisme.

Hjemmebane for nordvest er det praktiske liv, hvor man får ting til at ske. Man tænker 'hvorfor ikke?', og så arbejder man rationelt og systematisk på at skabe resultater, der kan ses. Man ser klart, hvor der kan opstå problemer, men i modsætning til nordøst synes man ikke, at det er problemerne, der er interessante, men derimod løsningerne. Og man er langt mere optaget af, om løsningerne virker i praksis, end om enhver tænkelig, principiel mistelten er taget i ed på forhånd.

Værdikortets dynamik

Beskrivelsen af de enkelte felter i kortet er kun en del af en samlet beskrivelse af kortet – og af Danmark. Den anden del er naturligvis en beskrivelse af den dynamik, der får de forskellige fraktioner til at elske, hade, efterligne og udskille sig fra hinanden.

Toppen og bunden i sociografen er først og fremmest kendetegnet ved en omfattende social usynlighed. Man lever, forbruger og rekreerer sig på forskellige steder, og ser derfor først og fremmest hinanden 'i forbifarten' og i arbejdsituationer, hvor rollefordelingen er nogenlunde klar og interaktionen er reguleret af arbejdspladsens organisations- og stillingsstruktur. Desuden har man dårligt indblik i hinandens dagligdag og væner, og kender kun til dem i brede, sociale stereotyper og generaliseringer. Det er nærliggende at forestille sig, at mange personer i celle 1 + 2 med højere uddannelse fra deres studietid ved, hvordan typiske lavindkomstkvarterer fysisk og socialt er indrettet, men mindst lige så nærliggende at forestille sig for det første, at opholdet i sådanne kvarterer sætter sig i bevidstheden på en anden måde, når det er midlertidigt, og for det andet, at en person med højere uddannelse hurtigt fortrænger oplevelsen, når hun eller han indtræder i et egentligt karriereforsøg. Men hvis hypotesen er rigtig, så skulle personer med højere uddannelse have marginalt mere realistisk opfattelse af deres antipoder end personer fra celle 15 + 16.

Hvad angår den sekundære dimension, så er det her, man finder udgangspunktet for mange af de symbolske stridigheder og kampe, som karakteriserer forholdet mellem den dominerende og den

dominerede fraktion indenfor en given klasse (fx. Bourdieu 1984:156ff). Som en social stereotype kender de fleste formentlig til den latente modsætning mellem *old money* og *new money*, som dels fører til forskellige forklaringer på, hvem ens egen fraktion er og dels forskellige forklaringer på, hvem den modstående fraktion er. De gamle penge vil skrive under på talemåder som *money talks, but wealth whispers*, mens de nye penge vil skrive under på den indignation, der er lagt ned i Mads Andersen Skjern-figuren i *Matador*.

I et egalitært samfund som det danske er det imidlertid ikke stridigheder mellem *old* og *new money*, der dominerer den offentlige dagsorden. Danmark har en mikroskopisk overklasse og ikke nogen nævneværdig pendant til den øvre middelklasse, der fx i USA, hvor begrebsparret *old money/new money* stammer fra, er en væsentlig rekrutteringsbase for det politiske system. Hvad vi derimod har, er en relativt dårligt lønnet uddannelsesoverklasse (se i den forbindelse Hansen 1995), der udgør en central rekrutteringsbase for hele den offentlige sektor og i et vist omfang for det politiske system. Den er desuden ved at æde sig ind på den danske *corporate world*, dvs. de store firmaer, som i sig selv er relativt lukkede karriere- og advancementssystemer. Efter Knud Sørensen (i Den danske Bank) skal vi ikke forvente at se flere topledere uden akademisk uddannelse. Samtidig har uddannelsesoverklassen også i et vist omfang kunnet præge *politikforestillingen* i Danmark, som det ses i hele planlægningsideologien fra 1970'erne og frem, og den blomstrende udredningsindustri, som mange universitetsforskere i tidens løb har nydt godt af.

På den anden side er det ikke uddannelsesoverklassen, der entydigt bestemmer i Danmark. Det er fair at sige, at den har bemægtiget sig statsapparatet samt uddannelses- og omsorgssektorerne, mens dens indflydelse internt i den private sektor og på den generelle formulering af politiske forestillinger i Danmark er mere tvetydig. Her får uddannelsesoverklassen en meget klar modstand i form af politiske mål og forestillinger, der stammer fra den driftige middelklasse, der ejer, driver og arbejder i de mange små og mellemstore virksomheder i Danmark. Man kan derfor sige, at den middelklasse, der såvel i Danmark som andre steder i Vesteuropa udgør den herskende klasse, er splittet i to fraktioner, der ikke entydigt er i stand til at dominere hinanden. På nogle felter er det uddannelsesoverklassen, der dominerer, mens det på andre

felte er den relativt velstående, men ikke specielt veluddannede middelklasse med rod i små og mellemstore virksomheder i den private sektor.

I figur 1 og 2 ser vi uddannelsesoverklassen (og dens bevidsthedsformer) repræsenteret i hele det nordøstlige hjørne af kortet, mens vi ser den foretagsomme middelklasse i det nordvestlige hjørne. Nordøst domineres af forskellige varianter af temaet 'megen uddannelse; få penge', mens nordvest domineres af forskellige varianter af temaet 'mange penge; mindre uddannelse'. Disse to klassefraktioner er langt fra usynlige for hinanden, idet de på mange måder udgør et negativt eksempel for hinanden. Hvor Overdanmark og Underdanmark, som er repræsenteret i den primære dimension, ikke ser ens på ret meget, så vil de to fraktioner af middelklassen være tilbøjelige til at sætte de samme fire-fem ting på en *short-list* over, hvad der er vigtigt her i livet – men samtidig være rygende uenige om, hvordan man endeligt rangordner de ting, man generelt betragter som vigtige. Samtidig vil de også i følge Bourdieu være vildt uenige om, hvad der er den 'rigtigste' og mest prestigefyldte måde at udføre symbolsk vigtige handlinger på (Bourdieu 1984:169ff), og bruge megen energi på at fremme deres forestillinger og bekrige modpartens.

Som paradigmatiske eksempler på, hvordan uddannelsesoverklassen bekæmper middelklassen og forsøge at beherske et felt, hvor den føler sig stærk, kan man tænke på dagbladet Politikens kultursider og bladets 'ledende tegneserie' EgoLand, og som paradigmatiske eksempler på, hvordan middelklassen bekæmper uddannelsesoverklassen på et felt, hvor den føler sig stærk, kan man tænke på Berlingske Tidendes ledende artikler om økonomi og politik. Erhvervstillæget selv er til gengæld mindre velvalgt, fordi det falder ind under Roland Barthes' beskrivelse af *naturaliseringen* som mytologisk mekanisme (Barthes 1969). *Business as usual* er jo lige netop *as usual*, og derfor i modsætning til kultur ikke noget, der fremstilles i sideløbende og sammenvævet diskurs og metadiskurs. Således behøver to felte, hvor de samme to klasser konkurrerer, ikke at være helt ens. Der er forskel på hjemmebane og udebane også i den symbolske klassekamps verden. Man fristes endda til at sige, at udebanemål tæller dobbelt, som når den ene part undtagelsesvis kan stille med en virkelig intellektuel (Henning Fønsmark; Per Stig Møller) eller når den anden part lige så undtagelsesvis kan stille med en repræsentant, der har forretningssans – ty-

pisk en kunstner som fx Kim Larsen (der med sin sædvanlige skarpe sans for formuleringer har udnevnt sig selv til *skabsmillionær*). Men igen må man ty til Barthes: ligesom kapitalismen tenderer mod at naturalisere sig selv ved stædigt at afslå refleksion, så tenderer rige kunstnere mod at gå meget stille med deres millioner, fordi kunst og penge i følge den mytologiske selvforståelse af disse ting udelukker hinanden.

Hvad angår underklassen, så skal den analyseres anderledes. For det første er hele underklassen generelt i en objektposition både økonomisk og i sin egenskab af *definiendum*, i modsætning til den herskende middelklasse, der handler som økonomiske og definerende subjekter. Og for det andet har indflydelsen fra normer en anden effekt i underklassen end i den herskende klasse.

For at tage det sidste først, så kan man i den mest opadstræbende del af underklassen oftere iagttage en ubalance mellem normer og faktiske muligheder, end man kan i den herskende klasse. I sydøst beundrer man måske kunst og videnskab, men er ikke i en situation, hvor man har dybere indblik i kunstneriske og videnskabelige principper (det er dette, der fører til de massive investeringer i modernistisk kitsch i arbejderbevægelsens kursuscentre). Eller man beundrer penge og vækst i sydvest, men har ikke et dybere indblik i finansiering, personaleledelse, innovationsledelse osv., som kan føre til virkeliggørelse af drømmene. Dette modsvares af den herskende klasse, der som regel ganske enkelt beundrer sig selv. Der kendes dog eksempler på mennesker, der snobber nedad: arbejderisme blandt akademikere, eller moderne forretningsmænd, der omtaler sig selv som købmænd – for at nævne et eksempel fra hver fraktion. Længslen mod *at blive* – i modsætning til glæden ved *at være* – bør ikke udelades af en analyse af underklassens habitus, selvom den kan være opblandet et stærkt element af, at det er moralsk bedre at undlade at stræbe, end at begære noget, man ikke kan få (*Ved jorden at blive, det tjener os bedst*).

Hvad angår spørgsmålet om at indtage en objektposition, så medfører det generelt, at man ikke er så optaget af (og ikke har mulighed for) at definere sig selv og hinanden i det offentlige rum, selvom man givetvis er lige så optaget af at definere som alle andre i det private rum. Der findes altså ikke i samme omfang aviser og TV-programmer, hvor sydvest og sydøst definerer og uddefinerer hinanden, som der findes aviser, hvor nordøst og nordvest udfører lignende operationer. Dette er

den sandhedens kerne, der findes i udtrykket *'det tause flertal'*: de definerede hører man ikke når så ofte som de definerende. Men der er mange af dem.

Man kan kort sagt ikke tale om, at de forskellige fraktioner af underklassen er dominerende og dominerede på samme måde som de forskellige fraktioner af den herskende middelklasse. Alligevel skal nogle forskelle noteres. Den del af underklassen, der virker mest fremmed for uddannelsesoverklassen, og som på mange måder også er dårligst stillet, er det sydvestlige hjørne af figur 1 og 2, hvor alle former for ressourcer er begrænsede, og man samtidig mangler det håb eller de visioner, der kan ligge i at stræbe efter generaliserede mål som 'velvære', 'miljø', eller hvad det ellers måtte være. I stedet stræber man efter, at man selv og ens nærmeste klarer sig, og bekymrer sig ikke om så meget andet. Ud fra en analyse af erhverv, vaner og holdninger regner vi normalt med, at det er i det sydvestlige hjørne af kortet, man navnlig finder den type mennesker, Hyman & Sheatsley (1947) beskrev som 'chronic know-nothings', og vi antager også, at vi har at gøre med den materielle basis for den habitus, der i andre lande konstateres hos *rednecks* og *poor white trash*, eller udvikler sig til fascisme.

Det sydøstlige hjørne er ikke materielt set stillet påfaldende bedre end det sydvestlige, men man vil ofte have et normsæt, der anerkender 'højere', 'principielle' eller 'samfundsmæssige' mål og samtidig have en åndelig dimension i tilværelsen, hvor man er optaget af, hvad der er den rette indstilling til dette og hint. Det betyder, at man vil finde flere, der engagerer sig i aktiviteter, der kommer et abstrakt 'samfund' eller et abstrakt fællesskab til gode – og ikke blot som i sydvest i aktiviteter, der kommer konkrete og velkendte mennesker til gode.

I den endelige analyse betyder dette, at det overordnede spil i den sydlige halvdel af værdikortet ikke drejer sig om at definere og undefinere, men om at *konvertere* mindre profitable kapitalformer (engagement; foretagsomhed) til mere profitable kapitalformer, som vil skaffe én adgang til den herskende klasse. At det så ofte mislykkes – og specielt ikke har nogen som helst udsigt til at lykkes ved en generel højnelse af uddannelsesniveauct i samfundet – er en anden sag, som vi ikke kan forfølge her.

Nogle grundlæggende filosofiske og psykologiske principper

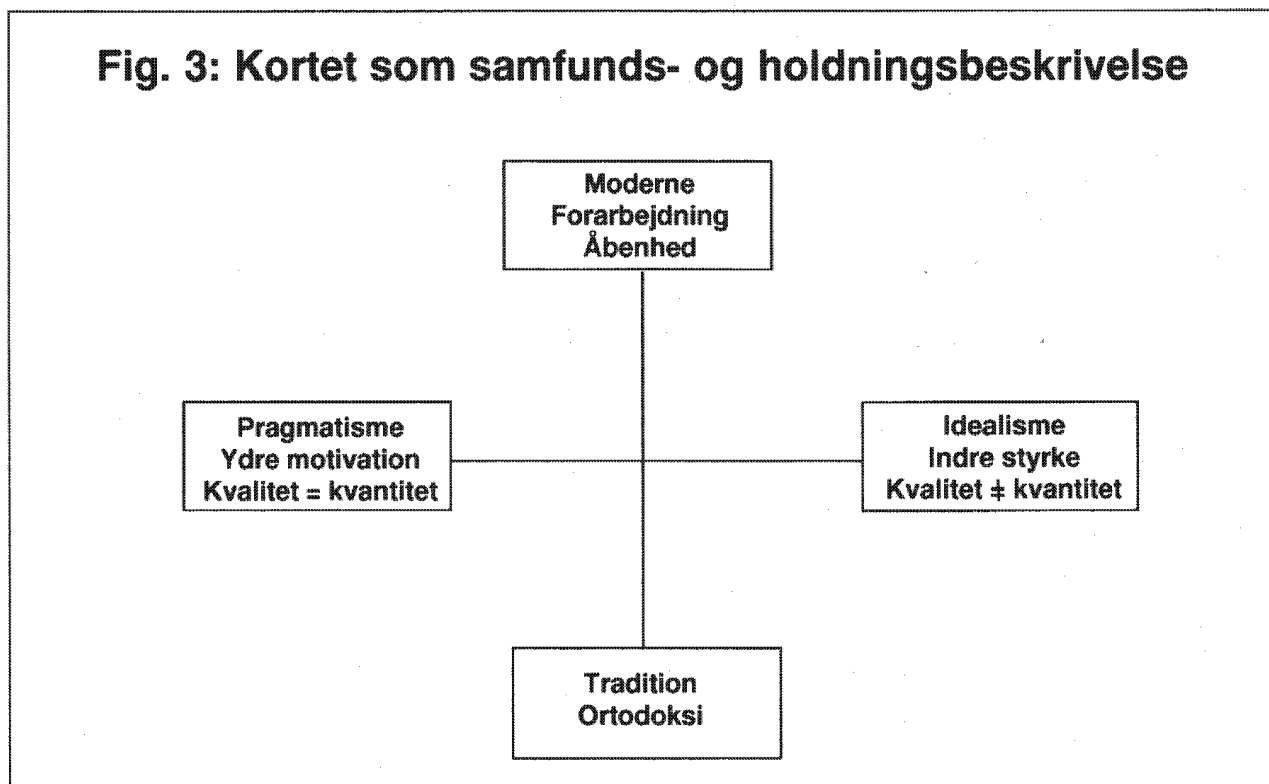
Dybdeprincipperne i værdikortet kan skildres som fire vektorer jf. figur 3. Polerne i den primære akse er karakteriseret ved henholdsvis ekstrem subjektposition og ekstrem objektposition, og polerne i den sekundære akse ved et grundlæggende deontologisk og dualistisk livssyn vs. et grundlæggende utilitaristisk og monistisk livssyn.

Den nordlige vektor er præget af både penge, viden og magt, og en dermed følgende opfattelse af, at man er et handlende subjekt med et i alle henseender stort handlingsrum. Man sætter mål og realiserer dem, hvorved succes og fiasko i sidste ende er et spørgsmål om vilje og engagement. Muligheden for succes vokser endda derved, at man ikke blot er et handlende, men også et definerende subjekt. Det er som bekendt i enhver henseende lettere at spille med mærkede end med umærkede kort, og i den nordlige habitus spiller man altid med mærkede kort i den forstand, man har et stort spillerum for at definere, hvad succes er, og omvendt er fri for at blive defineret af andre. Det betyder, at man har bedre mulighed end nogen andre i samfundet for at opsætte succeskriterier, som man på forhånd ved, at man har en fair chance for at honorere (og i øvrigt også, at man kan yde social førstehjælp til dem, der alligevel kommer galt afsted). Som bevidsthedsform er der tale om en moderne bevidsthed, der er parat og villig til at forandre både verden og sig selv, og der er tale om en kosmopolitisk bevidsthed, der på den ene side analyserer årsagerne til, at tingene går som de går, men på den anden side har forsonet sig med, at mangt og meget i denne verden er kontingent.

Den karakteristiske *meconnaissance* i nord er, at man ikke selv kan defineres. Den medfører, at man altid betragter sig som et suverænt og autonomt handlende individ, og at man omvendt ikke har evnen og viljen til at indse dels, at man altid har strukturel medvind og dels, at andre har strukturel modvind. Man kan kort sagt være lige på grænsen til at 'bebrejde ofrene', selvom det naturligvis er forkert at tale om ofre, når der ikke er en forbryder.

Den sydlige vektor er kendetegnet ved fravær af penge, viden og magt og en ekstrem objektposition, der afsætter sig som fatalisme og modstand mod forandring. Man bliver objekt i dobbelt forstand, nemlig først på et praktisk plan og dernæst

Fig. 3: Kortet som samfunds- og holdningsbeskrivelse

i relation til, hvordan ens situation er defineret og bør defineres. Hvor den nordlige person vælger sin bopæl, sin foretrukne transportform osv., så kan man sige, at for den sydlige gælder det, at kvartererne med billig beboelse vælger ham eller hende, og at toget, bussen og cyklen vælger hende eller ham. Samtidig er retten til offentlig definition også taget fra den sydlige person. Man er uden indflydelse på, hvordan jobbeskrivelser udformes, hvilke succeskriterier jobbene har osv., og man er for så vidt også uden indflydelse på, om den herskende klasse vælger at beskrive én som 'stakkel', 'samspilsramt', 'fattig', 'socialt belastet' eller hvad den ellers finder for godt at bruge som beskrivende term (ofte i den bedste mening). Som bevidsthedsform er der ofte tale om fatalisme, ortodoksi og afhængighed af traditioner, og som følge heraf har man svært ved at håndtere den tanke, at det meste af, hvad man tager for givet, nøjagtig lige så godt kunne være helt anderledes. Desuden har tænkningen ofte rod i det lokale og umiddelbare, og i arkane livs- og tommelfingerregler snarere end i en rationel og velinformeret analyse.

Den karakteristiske *meconnaissance* i syd er, at der skal held til at klare sig i verden. Denne opfattelse er en logisk forlængelse af fatalismen, men den fører til, at man kronisk misforstår hvilken grad

af engagement, sammenhold og systematisk arbejde (eller kort sagt: hvilken grad af indtagelse af en subjektposition), der skal til for at bryde den situation, man befinder sig i.

Den østlige vektor er præget af en mængde viden, der åbner større horisonter, end økonomien kan følge med til, og er først og fremmest kendetegnet ved, at man passer sit arbejde og dyrker sin systematiske livsførelse, hvor man først og fremmest går op i, at det, man foretager sig, skal have en indre værdi, der 'i sig selv' berettiger til, at man foretager den pågældende ting. Man lever altså et alvorligt og dualistisk liv, hvor det særlige ved dualismen er, at det indre og det ydre eller det tilsyneladende og det faktiske står i et modsætningsforhold til hinanden. Hvis noget er flot udenpå, må det være dårligt indeni, og hvis det går godt i det dennesidige, må det gå skidt i det hinsidige. Hvor Webers calvinister var lineære dualister, er den moderne halv-intelligentsia altså reciprokke dualister. De lever nemlig efter en regel, der transformerer det manifeste til det latente efter den algoritme, at kvantitet og kvalitet er reciprokke størrelser. Som bevidsthedsform er der tale om en alvorlig og etisk – til tider næsten asketisk – bevidsthed, hvor tid og penge skal bruges fornuftigt og ud fra i webersk forstand værdirationelle principper.

Den karakteristiske *meconnaissance* i øst er den manglende erkendelse af sin egen handlingslamelse og sin egen modvilje mod at løbe en risiko. Man tror, at man er en aktiv borger, fordi man læser aviser og mener mange ting, og man vil ikke se i øjnene, at man i realiteten er tæt på at være offer for Lazarsfeld og Mertons (1948) narkotiske dysfunktion af massemedierne, og i videre forstand for en narkotisk dysfunktion af vedholdende, engageret tale.

Omvendt er den vestlige vektor præget en mængde penge, der ikke modsvarer af en stor videnshorisont. Hvis læseren vil goutere en liden vits, så kan man sige, at det kræver et vist åndeligt overskud at være dualist – og et enormt overskud at være reflekteret monist. Hvad der derfor står åbent for den vestlige habitus er at orientere sig i det sociale rum ud fra naivt monistiske og utilitaristiske principper, hvor værdien af ting og handlinger først og fremmest bedømmes ud fra den nytte, de kan have for en selv. Man vil derfor også i webersk forstand være langt mere målrational end sin værdirationelle antipode i øst. Samtidig har man en monistisk disposition, hvor livet og verden er indrettet efter det gode princip: *what you see is what you get*. Det gælder derfor om at nyde livet nu og om at skaffe sig nydelse – idet der ikke kan være tale om nogen form for sekundær nydelse ved at udsætte

den umiddelbare nydelse. Erkendelsen af, at en ligskjorte ikke har lommer, kan altså føre til modsatte konklusioner: i øst, at man ikke skal forsøge at bjerge sig noget, og i vest, at man skal se at få det brugt mens tid er.

Hvis vi endelig betragter den karakteristiske *meconnaissance* i vest, så er den, at man permanent kan sikre sig et bedre liv gennem individuel konkurrence. Det kan man selvfølgelig ikke, eftersom alle konkurrenterne også konkurrerer, med det resultat, at man af sin individuelle løsningsstrategi bestandig bliver drevet tilbage til svikmøllen, og ikke når frem til nogen reel løsning.

Praksisfelter

Der findes en række praksisfelter, og habitus er – ligesom en generativ grammatik – i stand til at skabe en endeløs mængde af praksis indenfor disse felter. Det er derfor ikke muligt at gennemgå alle de forskellige praksisfelter, men i figur 4 gengives et værdikort, hvor en række holdninger og aktiviteter er tegnet ind på det sted i kortet, hvor de er centreret.

I nordøst hæfter man sig særligt ved Politiken-læsningen og præferencen for Danmarks Radio, samt ved det store engagement i kunst og madlavning. Det er her, SF finder sine vælgere, og det er

Fig. 4

her, man dyrker sin sundhed og ryger og drikker med dårlig samvittighed. Kort sagt: man både tænker og er sund.

I sydøst finder Socialdemokratiet mange af sine vælgere, og man går meget op i det nære miljø der, hvor man bor. Man kan også finde på at købe en lodseddel – ikke så meget fordi det er spændende, som for at støtte den gode sag. Man går op i sin kost – ikke fordi man er mesterkok (det er man i nordøst), men fordi sundhed og balance er vigtige forestillinger. Man tænker sundt, men det er et stort spørgsmål, om man virkelig er sund.

I sydvest finder Fremskridtspartiet mange vælgere. Forestillinger om naturen og naturlighed er langt væk – kunstige produkter og færdigretter er mindst lige så gode som andre ting. Spisetider og traditionelle retter er vigtige her, og det er radioen og fjernsynet også. I dette hjørne tænkes der ikke sundt, og man er heller ikke sund, jf. den tidligere reference til *Some Reasons Why Information Campaigns Fail*.

Endelig er man i nordvest altid først med det sidste, når det drejer sig om *small appliances* og forbrugerelektronik. Man bruger megen tid på sit arbejde (mere end nogen andre), men har også et stort og alsidigt avisforbrug (gerne Berlingeren). Venstre og konservative finder mange vælgere her. Nordvest og nordøst kan møde hinanden i biografen, og deler også en interesse for at læse, selv om nordvest nok læser mere middle-brow og mere faglitteratur end nordøst. Man ryger og drikker også meget i nordvest (det er i nord man finder det respektable overforbrug), men man har *ikke* dårlig samvittighed. Nordvest er måske de egentligt heldige, for man tænker ikke særligt sundt, men man nyder generelt godt af, at gode levevilkår yder en stærk beskyttelse mod sygdom og dårligt helbred.

Afsluttende bemærkninger

De fulde konsekvenser af Bourdieus tankegang kan ikke gengives i en oversigtsartikel som denne, men jeg vil gerne komme med nogle enkelte bemærkninger og henvisninger.

En hypotese, som vi er ret sikre på at kunne afkræfte, er hypotesen om, at alle værdier frit blandes i vore dage. Hypotesen er under alle omstændigheder komplet usandsynlig, hvis man betænker figur 2 samt anden forskning i social ulighed, men man kan desuden sige, at givet korrespondanceanalysens måde at virke på, så skulle der være lige

lange mellem alle værdier, hvis forbindelsen mellem dem var lige stærk. Alle værdier ville derfor ligge i origo, dvs. aksernes skæringspunkt. Da det tydeligvis ikke er tilfældet, må der være en stærkt varierende korrelation imellem værdierne, eller på jævnt dansk: nogle værdimønstre er signifikant mere sandsynlige end andre.

Vi mener, at misforståelsen skyldes det, Bourdieu kalder *essentialisme*. I følge denne misforståelse betyder fx. aflytning af klassisk musik i sig selv det ene, mens aflytning af rockmusik i sig selv betyder det andet. Vi hælder ligesom Bourdieu til en strukturel tankegang, og vil gerne fremhæve, at så længe systemet og dets pladser ikke forandrer sig nævneværdigt, så gør det ikke den store forskel, om det i en bestemt kultur er in at bruge sin fritid på iøjnefaldende dyre måde A eller iøjnefaldende dyre måde B, eller i en anden kultur om det ene år er in at chokere forældrene med fritidsaktivitet C og det næste med fritidsaktivitet D. Ligeledes viser det ikke så meget, at en vis procentdel af befolkningen vælger at handle i NETTO, når der stadig er himmelvid forskel på lønningerne hos forretningens kunder og – kulturelt set mere væsentligt – på, hvad man konverterer sin besparelse til.

Man kunne måske føle sig fristet til at stille det rutinemæssige spørgsmål om, hvor kvinderne (og mændene) er i denne tankemåde. Svaret er, at de er overalt. Det er min faste (og af kvalitative undersøgelser med udgangspunkt i RISC bekræftede) overbevisning, at når man ser bort fra de fysiske forskelle, så ligner mænd og kvinder i fx. nordøst hinanden indbyrdes i langt højere grad, end to kvinder fra fx. nordøst og sydvest ligner hinanden. På den anden side er det ikke helt svar nok, at der er mænd og kvinder overalt, for der er en lille overrepræsentation af kvinder i øst og af mænd i vest. Dette er udtryk for en samtidig registrering af flere faktorer, først og fremmest forskellig tilgang til forskellige erhverv og uddannelser. På den anden side er skævhederne ikke større nogen steder, end at man fristes til at erklære sig enig i den gamle vittighed om, at på en skala, hvor 1 er det mest maskuline og 10 det mest feminine, er de fleste mennesker mellem 3 og 7.

Det skal dog ikke skjules, at der endnu mangler meget arbejde. Spørgsmålet om mænds og kvinders måde at tænke på *kan* naturligvis belyses bedre, og spørgsmålet om udviklingen over tid er underbelyst, og dermed også spørgsmålet om fx. generation versus livscyklus. Ligeledes mangler der konkrete eksperimenter med noget af det, Bour-

dieu er allermest berømt for, nemlig forbindelsen mellem habitus, æstetiske præferencer og afsigelse af æstetiske domme.

Det område, hvor der på Aim Nielsen for øjeblikket arbejdes mest intenst, er på den kvalitative front, hvor vi arbejder på at bruge RISC dels til kvalitativ desk research (ligesom man normalt bruger tilgængelige statistikker til kvantitativ desk research) og dels arbejder på at integrere kvantitative og kvalitative metoder bedre gennem en forbedring og forfinelse af de principper, vi rekrutterer vores respondenter efter.

Litteratur

- Barthes, Roland: *Mytologier*. Rhodos, København 1969.
- Berger, Peter & Thomas Luckman: *Den samfundsskabte virkelighed*. Lindhardt & Ringhof, København 1987. Original udgave 1966.
- Blumer, Herbert: 'The sociological Analysis and the 'Variable''. In *American Sociological Review*, vol. 21, nr. 6, 1956.
- Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- Bourdieu, Pierre: *Distinction*. Harvard University Press, Cambridge 1984.
- Bourdieu, Pierre: *The Logic of Practice*. Polity Press, Cambridge 1990.
- Bruhn Jensen, Klaus: *The Social Semiotics of Mass Communication*. Sage, London 1995.
- Coleman, James: *Social Theory, Social Research, and a Theory of Action*. In: *American Journal of Sociology*, pp. 1309-1335, 1986.
- Habermas, Jürgen: *The Theory of Communicative Action*, vol. 1. *Reason and the Rationalisation of Society*. Heinemann, London 1984.
- Habermas, Jürgen: *The Theory of Communicative Action*, vol. 2. *Lifeworld and Structure: A Critique of Functional Reason*. Polity Press, Cambridge 1989.
- Hansen, Erik Jørgen: *En generation bliver voksen*. SFI, København 1995.
- Hasson, Larry & Michel Ladet: *New Cultural Maps for the 90's: The Future Axes of Consumer Needs*. In: *Succes Through Adaptation*, ESOMAR, Amsterdam 1994.
- Hellevik, Ottar: *Forskningsmetode i Sosiologi og Statsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo 1993.
- Hjarvard, Stig: *Internationale TV-nyheder. En historisk analyse af det europæiske system for udveksling af internationale TV-nyheder*. Ph.D.-afhandling, Institut for Film og Medievidenskab, Københavns Universitet, København 1994.
- Hjort Andersen, Bjarne: *Tilløb til livsformsanalyser på grundlag af kvantitative data*. In: *Dansk Sociologi* nr. 2, 2. årgang. København 1991.
- Hyman, H.H. & Sheatsley, P.B.: *Some Reasons Why Information Campaigns Fail*. In: *Public Opinion Quarterly* 11, 1947.
- Højrup, Thomas: *Det glemte folk*. Statens Byggeforskningsinstitut, Hørsholm 1983.
- Kotler, Philip: *Consumer Behavior*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1984.
- Lazarsfeld, Paul F. & Robert K. Merton: *Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action*. In L. Bryson: *The Communication of Ideas*. Harper & Row, 1948.
- Levi-Strauss, Claude: *Den vilde tanke*. Gyldendal, København 1969.
- Maslow, Abraham: *Motivation and Personality*. 1954.
- Mitchell, Arnold: *The Nine American Life-Styles*. Warner, New York 1983.
- Parsons, Talcott: *The Structure of Social Action*. The Free Press, New York 1968.
- Rokeach, Milton: *The Nature of Human Values*. The Free Press, New York 1973.
- Schwartz, Sholom: *Toward A Universal Psychological Structure of Human Values*. In: *Journal of Personality and Social Psychology* vol 53, no. 3, 1987.
- Schwartz, Sholom & Wolfgang Bilsky: *Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications*. In: *Journal of Personality and Social Psychology* vol 58, no. 5 1990.
- Henrik Dahl er forskningschef hos Aim Nielsen A/S, København.